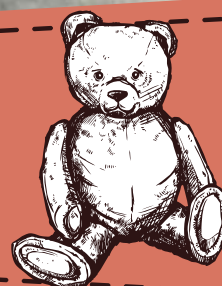

GORNJESAVSKI
MUZEJ JESENICE

OTROŠTVO V RATEČAH

*Otroštvo
v Ratečah*

V študijskem krožku so sodelovali: Bernarda Zaletelj, Jerca Kramar, Janja Žerjav Dolhar, Tanja Žerjav Svetlin, Nada Oswald, Marija Jakelj, Danica Butinar, Magda Petrič, Joža Erlah, Marta Lavtižar, Tina Brlogar, Marija Oman, Milena Makovec, Anica Mertelj, Marija Veber, Marija Kajžar, Jože Mertelj, Bogomila Košir.

Vsem zgoraj naštetim udeleženkam in udeležencem se zahvaljujemo za vztrajno, srčno in uspešno delo ter za prijetno druženje.

Direktorici Gornjesavskega muzeja Jesenice Ireni Lačen Benedičič pa za podporo pri izvedbi projekta.

Pripovedi udeležencev smo iz zvočnih in drugih zapisov prepisale in uredile Natalija Štular in Zdenka Torkar Tahir ter prostovoljka Sonja Koren.

Izbor fotografij: Natalija Štular, Zdenka Torkar Tahir

Jezikovni pregled: Katja Žvan

Oblikovanje in tisk: Rosje

Naklada: 30 kosov

Gornjesavski muzej Jesenice, Kajžnkova hiša, Rateče

Vaški dan, 15. 8. 2019

Udeleženci študijskega krožka na enem od srečanj v Kajžnkovi hiši (foto Sonja Koren)

Uvod

Med šolskimi počitnicami 2018 smo v Gornjesavskem muzeju Jesenice v okviru poletnega pedagoškega programa v Kajžnkovi hiši za otroke različnih starosti pripravili raziskovalne delavnice z naslovom »Ko dobimo dojenčka«. Načrtovali smo obisk posameznih domačink, da bi nam povedale, kako so včasih skrbeli za dojenčke, kako so jih hranili, uspavali, se igrali..., in nam pokazale fotografsko in predmetno gradivo o tej temi. Pridobljeno gradivo smo želeli razstaviti ob krajevnem prazniku Vaškem dnevu. Za delavnice med vaškimi otroki ni bilo zanimanja. Nekatero domačinke so že pripravile gradivo, zato smo jih povabili, da nam ga predstavijo in nam zaupajo svoje zgodbe, povezane z otroštvom. Dogovorili smo se, da s srečanji in delom nadaljujemo v obliki študijskih krožkov z namenom, da v širšem krogu in bolj sistematično zberemo snovno in nesnovno dediščino na temo otroštvo (predmete, fotografije, zapisane spomine in pripovedi). Domačini so iskreno želeli tudi sami odkrivati vaško preteklost in prispevati k oblikovanju lastne in skupne identitete. Da bi se projektu pridružilo čim več Ratečanov, smo povabili še Turistično društvo Rateče-Planica.

Z druženji smo pričeli v oktobru. Mesečno smo se srečevali v Kajžnkovi hiši vse do maja 2019. Zbrali smo veliko spominov in fotografij, ki sva jih kustosinji muzeja, etnologinja Zdenka Torkar Tahir in pedagoginja Natalija Štular (zgodovinarica) strnili v razstavo in v brošuro z naslovom Otroštvo v Ratečah. Z njima želimo z udeleženci študijskih krožkov predstaviti Ratečanom še en del njihove preteklosti. Tako bi radi opozorili na dragocenost lokalne dediščine, ki jo moramo ohraniti tudi zato, da bo lahko osnova za bolj domiselno in atraktivnejšo turistično ponudbo kraja. Zbrani spomini v brošuri vabijo tudi ostale domačine, da predstavljene vsebine dopolnijo s svojimi spomini in gradivom. Vsi, ki boste brošuro prebirali, nam lahko sporočite dopolnitve. Veseli bomo tudi novih pripovedi, spominov, fotografij ali predmetov, povezanih s tem najlepšim obdobjem našega življenja.

V Gornjesavskem muzeju Jesenice smo skupaj s krajanji ponovno obogatili razstavne vsebine in ponudbo v Kajžnkovi hiši z namenom, da dediščino kot vrednoto prepoznajo tudi mladi.

Spoznavanje

Nekdaj so se mladi spoznavali tudi na plesih, veselicah in ob vaškem sejmu, ki je trajal dva dni, v nedeljo in ponedeljek, namenjen pa je bil le domačinom.

Udeleženka študijskega krožka pove: »Veliko smo peli in plesali, še posebno štajriš. Domači godec, samouk, je igral na diatonično harmoniko, potem smo stali v krogu in peli. Sledil je valček, nato zopet petje kratkih pesmic, kot je ta:

Stara sem ratava,
devat ne morem,
godce zagodejo,
rajat pa pojdem.

Če rajat me pelješ,
en fancovt ti dam,
sem ga snoči ucvrva,
u varžet ga mam.

Pa sem jo peljal
okrog oltarja,
pa sem jo barav:
A maš kej dnarja.

Sem hodu za njo,
da me noge bolo,
je pa beštica rekva,
da moja ne bo.

Dečva je u rutče trebva,
je sem pa potč hodiv,
pa sva se zmerej koj kregeva,
da sem se prepočasi obračov.

Na gorico je stopva,
je viva z glavo,
pa pride od neč Jakob
s ta svinsko metlo.

Pa tista bo moja,
k na en čevalj švedra,
pa jest jo bom navadu,
da bo švedrava na oba.

Na sejmu Na gorici, 1939
(last Marije Veber)

Ratečani plešejo štajriš na Pastirskem reju v Planici, 1959
(last Gorenjskega muzeja GM)

Pa sem ji kupu
židasto janko,
letos pa hoče
celo šlabanko.

Ta stara je umrva,
nevesta je šva,
je cokle pozabva,
nazaj je pršva.

Poroke niso bile dogovorjene. Če se je nevesta poročila drugam, v ženino hišo, so vozili balo. Peljali so jo z vozom. Nevesta je za balo dobila kakšno skrinjo, komodo ... »O vsem so se dogovorili, kaj bodo dobile, če se bodo poročile. Ko se je Majdna poročila, se mož spomni, da je moral biti na prvem vozu, da je nesel kuro. Poroka je bila, če je bilo seveda mogoče, na nevestinem domu, v hiši. Tudi na porokah so babe špegale skozi okna. Poročali so se okoli 25. leta. Največ je pa ostalo samskih. Možakarji so kar popustili dekleta in šli.«

Udeleženka srečanj pove, da je njena stara mama prišla iz Bohinja. Nekaj pa jih je prišlo celo z Dolenjske. In to je bilo dobro, saj bi bili drugače v Ratečah vsi v žlahti in bi se izrodili. Zanimivo, da so nekateri imeli otroke tako, da je rod šel naprej le po eni veji. Marsikje poročeni niso imeli otrok, še več pa je bilo takih, ki so ostali sami na domu staršev kot strici in tete. Kmetijo je navadno podedoval prvi sin. Ker ostali niso imeli materialne osnove, se niso upali poročiti. Hčere so šle večinoma stran in imele otroke. Tisti, ki so ostali doma, so jim pa branili. Udeleženka pove: »Tak primer je bil pri Benetu, kjer sem strica Tona spraševala, zakaj se ni poročil: "A nobene niste imeli radi?" Pa se je samo smejal. Teta Neža je pa rekva, da ji je mama govorila, naj se ne poroči. To je bila kar nekakšna tiha prisila.«

Poroka iz leta 1913 (ženin z velike kmetije, nevesta z male)
(last Slovenskega etnografskega muzeja SEM)

Poroka kajžarskega para
(last SEM)

Spočetje

»Tašča je merkala, kdaj sva šla skupaj ležat. Spala sva na vrhu, zato so spodaj slišali in potem je trkala in tudi noter prišla in spraševala: A sta že spet vkup?«

»Pri nas je bila velika kmetija. Prvi fant je takoj po rojstvu umrl. Potem so bile še tri punce in gotovo so hoteli še kakšnega otroka. Vem, da je mami po njih imela še par splavov, zato vem, da ni šlo. Hoteli so pa imeti fanta, da bi bil naslednik.«

Nosečnost

Tabu tema

»O menstruaciji z mamo nismo govorile. Ženske so rekle le, da je to vse naravno in normalno. Vsi smo vedeli, kako to gre. Moja mami je bila bolj napredna in mi je že pred vojno kupila knjigo o tem, njena mami pa je mislila, da bo umrla, saj ji niso nič razložili. Vse je bilo sicer odvisno od mame. Nekdaj so imele ženske v času menstruacije v žepu »juntre« (spodnjega krila) zašito stekleničko brinovca.«

»Untra« ali spodnje krilo iz prve polovice 20. stoletja (inv. št. E2699, last Gornjesavskega muzeja Jesenice GMJ)

Družina Kopavnik pred letom 1914. Mama je rodila 16 otrok. (last Branke Petrič)

O nosečnosti se ni govorilo. Bila je tabu tema. Mama z velikim trebuhom je bila sramota, zato so raje govorili, da se je le zredila. Navadno so rekli, da »je v ta drujem (stanju)«, o menstruaciji pa, »da ima svoje stvari«. Ženske so nosečnost skrivale. Otroci so opazili le, da so bile mame drugače oblečene. Nosile so široke »bertahe« (predpasnike). A navadno so bile mame kar naprej noseče, saj so se otroci rojevali eden za drugim. In otroci tudi spraševali niso.

Ena je še zadnji teden nosečnosti imela žehto. Njena hči jo je videla, da je bila vsa zavita in da nič ni mogla – kazalo je, da je dobila popadke, zato je odhitela po deda, ki jo je z vlakom peljal na Jesenice in peš do bolnice, kjer je hitro rodila. Nosečnice so delale na polju do zadnje ure. Pred dogodkom so se vedno dogovorili, da je šel kdo po babico. Potem pa so se prepustili, v smislu »kar bo, pa bo«, da mati narava poskrbi za vse. Pri porodih so bile le babice, mame, tašče in tete.

Leta 1947 je ministrstvo za trgovino in preskrbo dalo ljudskim odborom posebno navodilo, da morajo po šestem mesecu nosečnosti (ko je bila že očitna) dati ženskam na karte po dve otroški blazini, prevleki, rjuhi in 15 metrov blaga za plenice. Dobile so vse, brez razlike, tudi tiste s kmetije. Za otroke za vse enako, za ostalo pa ne. Na ljudskih odborih so se pritoževali, kje bodo vse to dobili in kaj, če se otrok ne rodi živ, saj nosečnost ni merilo, da se bo otrok tudi rodil.

Neželena nosečnost

Iz starih babiških kartonov je razvidno, da je bilo pred desetletji veliko splavov. Verjetno zato, ker se je uveljavila miselnost, da je dovolj imeti dva ali tri otroke. Pred drugo vojno pa so si ženske verjetno pomagale z rožicami, če so hotele splaviti. A o tej temi še vedno težko spregovorijo. Menda je obstajala posebna »pumpica« v velikosti žarnice, s katero so se po odnosih spirale. O tem so bolj šepetale in tudi o tem, da potem niso ležale, ampak hitro hodile. Govorilo se je, da so v Krnici prodajali posebno vino, da so ženske lahko splavile. Nekatere pa so zdrobile »cegu« in ga popile, da je šel plod naprej.

V Martuljku je 104 leta stara gospa pripovedovala, kako ji je bilo ob spontanem splavu sredi zime takoj po vojni, ob vsesplošnem pomanjkanju. Takrat je bilo vse na karte, a jih kmetje in obrtniki niso dobili. Ker v hudem mrazu niso imeli kurjave, jo je doktor ozmerjal, saj niti vode ni mogla zavreti, da bi razkužil inštrumente. Potem so pa kar stara vrata pokurili. Sčistil jo je pa kar na »kolmkišti«.

Nekaj so verjetno že vedeli o naravnem uravnavanju rojstev, saj so priporočali babicam, da o tem ozaveščajo ženske na terenu. Po vojni je bila babica kazensko odgovorna, če je sodelovala pri splavu. Morala je priti profesionalna babica s certifikatom. A domačini so bolj zaupali domačinkam in poznanim.

Porod

Babice

V 30. in 40. letih prejšnjega stoletja je bila pri porodu babica, ki je bila šolana ali pa le potrjena, kar pomeni, da je opravila tečaj in bila izprašana pred komisijo. Imeti je morala že svojega otroka in lastno izkušnjo rojevanja. Pred porodom je pripravila lonec vroče vode, prekuhala svoje instrumente (pinceto, škarje, trak za podvezo ...) in pripravila »frišn popeglane rjuhe«. Če je menila, da bo porod kompliciran, je sodelovala z zdravnikom.

Po vojni so nastale prve babiške šole, ki so usposobile babice za delo na terenu. Morale so priti v družino.

V Ratečah so ohranjeni babiški dnevniki, ki jih je vodila babica Neža Tof (roj. Juvan, Rateče 112). V njih niso zapisani tisti, ki so se rodili v bolnici. Teh ni bilo veliko, saj ženske takrat večinoma niso zaupale bolnicam. Neža Tof je bila zelo stroga. Držala se je zapisanih pravil, navodil in postopkov. V njenih najzgodnejših dnevnikih najdemo naslednje podatke: čas začetka poroda, ali je bil porod tekoč; naslov in ime porodnice; njena starost, stan, poklic in vera; dan in ura, ko je babica prišla k porodnici, dan in ura poroda, ime otroka; način poroda (glavična vstava ali drugače), je bil otrok rojen živ ali mrtev, razvitost otroka, čas poroitve posteljice. Šele v poznejših dnevnikih se omenja tudi oče.

1. Tekoča številka poroda 1
2. Porodnice: a) stanovišče, ulica, hišna številka Babice št. 76
b) ime in priimek Marija Kojan
c) rojstveno leto (starost) 29 let
d) stan (zakonska, vdova, samica)
e) poklic (opravilo) midvica
f) vera
3. Dan in ura, katero je prišla babica k porodnici 21. 11. 1921 ob 8. uri zjutraj
4. Ura, dan, mesec in leto poroda 21. 11. 1921 ob 4. uri zvečer
5. Kateri porod? 1
6. Spol in ime otroka ali otrok ženska Marija
7. V katerem mesecu nosečnosti je bil porod? 8. 11. mesec
8. Kako je ležal otrok ob porodu? 2. glavična
9. Otrok živ, namtev ali mrtev. Živ
10. Kako je bil otrok razvit?
11. Ali je bilo za otroku videti kako izpake in katero?
12. Ali se je materi med porodom primerilo kaj smrtno tovarnega ali smrti?
13. Ali se je pomagalo umetno, kdaj, s čim, in kdo je pomagal?
14. Dan in ura, katero se je izročila posteljica 21. 11. 15 minut
15. Ali je mati v otroški postelji sbolela, za čim? ali je umrla, kdaj?
16. Ali je otrok, ko je bila mati v otroški postelji, sbolel, za čim? ali je umrl, kdaj?
17. Posebne opombe

Zapis iz babiškega dnevnika iz leta 1921
(last družine Markelj)

Porod

Ko je šla ženska roditi, so rekli, da so »šli kupit« ali »u Rim je šva«.

Ko se je otrok rodil, naj bi ga babica potrepljala po ritki, ga »zrihtala« (ločila od mame), prijela za noge in dvignila (da je bruhnil plodovnico) in toplo zavila, potem pa poskrbela za porodnico, ker je bila smrtnost žensk takrat zelo velika. Babice so bile v belem »bertahu« in so skrbele za higieno. Pri porodih so bile poleg babic še mame, tašče in tete. Ko se je osemletni deklici rojeval sorojenec, je s prijateljem sedela ob potočku, jokala in molila, da bi mama ostala živa. Ni vedela, kaj se z mamo dogaja.

Nekdaj niso znali napovedovati dvojčkov. Zgodilo se je, da je mama rodila prvo punčko, oče pa je že hitel na vlak (ki je vozil samo dvakrat na dan) in domov. Za njim je tekla babica in vpila: »Še enega imaš, še enega imaš!«

Porodnica

Porodnice so dobile nekakšen priboljšek, »ne čist frišn« bel mlečni kruh iz testa, v katerega so vmesili še kakšen jajček kot pri potici. Največkrat pa so jim dali »kurjo župo«. Kure so »šparal«, zaklali so jih posebej za porodnice. Za moč so popile malo rdečega vina in pivo, ki naj bi bilo dobro za mleko. Po porodu so se nekatere lahko »merkale«, druge pa ne. Ena je povedala, da ji je mož takoj po porodu rekel: »A zej boš pa lenarva!« Tako je morala že tretji dan v hlev pomolsti kravo.

Dolžnost babice je bila poskrbeti za mamo, očetu pa je rekla: »Vi se pa kar znajдите!«

Minka (danes stara 81 let) iz Begunj se je poročila v Rateče pri 27. letih. Tudi druge niso imele otrok pred 20. letom. Vse so bile starejše. Avtomobilov je bilo zelo malo, hodili so peš ali se vozili s kolesom. Rodila je v bolnici (sreda 60. let prejšnjega stoletja). Tja so jo peljali z rešilnim avtom. Osebni avto so imeli le Makše, Žerjav in Mlinarjev Ladko. Domov jo je pripeljal sosed z avtom. Že po šestih tednih je šla trebit (v bolnici je bila prvi teden v postelji in je dvakrat dobila infuzijo, ker je »padla skupaj«) v Matjašev vrh, drug dan pa na strm »robč«. Naslednji dan je imela mleko kislino in ni mogla več dojiti, zato je bilo treba dajati otroku kravje mleko v »fлаši«, sama pa je morala delati vsak dan. Ko je drugič rodila v juliju, so njeni ravno rž želi v Vogljah, tako da je morala pomiti celo »trugo« posode.

Izbira otrokovega imena

Domačinka je povedala, da so bile pri hiši tudi tete, ki so imele pomembno besedo in vpliv na izbiro imena: »Marija je dobila ime po njej in kasneje tudi njeno kmetijo. Druga hči, Helena, je dobila ime po mami in ji je bilo namenjeno, da ostane na naši kmetiji, vendar je na njej ostala tretja, Ana, ki se je poročila in imela dve hčeri.«

Navadno so imena izbirale tašče, stare mame, nezakonskim otrokom pa župnik. A Marij v Ratečah ni največ – veliko je Frančišk, Helen, Alojzij, Slavic in Jerc. Imena so zelo različna: Jožefa, Jera, Ana, Irma, Lota Mihela, Zorka, Štefanija, Mira, od moških pa Poldi, Lovrenc, Jožef, Viktorijan, Jakob, Stanislav ... Morala so biti »krščanska« (po svetnikih), zato je bilo dosti Janezov, Andrejev, Marij in Uršul. Da pa se ne bi preveč ponavljala, je bilo v rabi veliko izpeljank iz posameznih imen: Mina, Minca, Minka, Minara, Marica, Majda za Marijo; Ulja, Šeli, Urša, Lorša za Uršulo; Joža, Žan za Janeza. Te so bile v pogovorni rabi in ne uradno. Velikokrat pa je izpeljanka imena imela še poseben pomen, kot je primer pri Mariji: Mina je bila poročena in je imela otroka, ta Minasta je ostala sama in bila ta hišna teta, Minara je bila malo čudna v glavi (slabšalni pomen). Enemu od nezakonskih otrok je župnik izbral imeni Polikart ali Pankracij, pa so mu potem vseeno dali ime Janez. Nezakonskih otrok, pankrtov, je bilo veliko. Pankrt je bila tudi zmerljivka – če kdo od zakonskih otrok ni bil priden, so mu velikokrat rekli pankrt.

Krst

Krstna botrica je bila navadno iz sorodstva (je bila v žlahti) in je skrbelo za vzgojo. To je bila častna funkcija. Boter je opominjal otroka in poskrbel za njegovo versko vzgojo; poskrbel bi za otroka, če bi mu umrli starši. Botra je bila navadno kakšna teta. Če pa je bil otrok »švoh«, pa včasih kar babica, ki je poskrbela, da so novorojenca čimprej nesli h krstu. Dogajalo se je, da celo staršev ni bilo h krstu, ko so otroka že po nekaj dneh odnesli kar botri in ga vpisali v krstno knjigo. Ena od Ratečank je povedala: »Naša botri mi je pravla, da je babca pripovedovala, da so enkrat nesli h krstu, pa so napisali Jožef, ker so si želeli fanta. Odnegli so ga takoj po rojstvu. Župnik je že vse zapisal, potem so pa ugotovili, da je punčka. Župnik je bil hud in ni vedel, kaj storiti. Pa mu je babca rekla, da nej oprostijo, kje bva pa lučka kokr ena kresnička, pa niso videl. Zadevo so uredili tako, da so punčki dali ime Jožefa, pol je bla pa Jožica.«

Za krst so novorojenca oblekli v belo in s čipkami okrašeno krstno oblačilo, t. i. pindeklček. Ponekod so povrhu dali še prtiček, na katerem je bil ročno izvezen napis *Sveti krst*, datum in na sredi angelčka. Pindeklček za h krstu gre z roda v rod. Nekateri so ga tudi posojali ali dali naprej.

Nega dojenčka

»Babica je vedno dala bel bertah gor, ko je kopala otroka. Zvagala ga je vsako rajžo; najprej ob prihodu, potem sem ga podojila, nato ga je še enkrat zvagala.«

Otroke so zavijali v trde stare rjuhe, morda v kakšne bolj sprane in zato mehkejše, ki so jih razrezali. Po vojni so nekaj opreme za dojenčke dobile na karte. Plenice so prekuhavale na »šporhetu« v ogromnem piskru z lugom ali z doma narejeno »žajfo«, ki so jo naredile iz loja in pepela. Spirale so jih pa v mrzli vodi na koritu ali pa poleti in pozimi v Trebiži.

Dojenčke so povijale v štručke vsaj šest tednov, največkrat prve tri ali štiri mesece. Pod povoje so najprej dajali samo cunjjo, ki jo je sčasoma zamenjala plenička. Kasneje so pod njo dali še najlon, da ni bilo vse mokro. A ker so bili otroci kljub temu kar naprej mokri, so bili tudi prej »suhi« (nehali so lulati v plenice). Podnevi in ponoči so bili poviti v povoju do vratu in z ročicami ob telesu, da so bili kot štruca kruha. Rekli so, da jih je treba povijati zato, da bo imel otrok ravne kosti, da ne bo »krevljast« in da »je tisti, k ni bil povit, slabi od povitega«.

Pralne plenice iz blaga so uporabljali do leta 1980, potem so se počasi že uveljavile papirnate.

Za mazanje ritk so uporabljali »masovnik« – stopljen »žerk putr«, kasneje pa Plutovo mast in nobenega pudra.

Menili so, da ni dobro, če dojenčka preveč greješ, in da se ga ne sme »od kraja rokvat« (po rokah nositi). Glavno, da so bile tople nogice in ušesa. Kapice so jim vedno pokrili tudi zato, da jim ušesa ne bi štrlela.

*Pindeklček, krstno oblačilo, okoli 1935
(inv. št. E2618, last GMJ)*

*Dojenčica Marija Pintbah, rojena 1939
(last družine Oman)*

Dojenček povit kot štruca (last družine Oman)

Ponekod so jim ušesa celo zalepili ali prevezali s trakom. Čeprav so bili nekateri stalno mokri, niso bili prehlajeni.

Najmlajše so dali ležati za peč ali na mize. Spali so tudi na klopi ob peči, posebej pozimi, ko je bilo mraz. V hiši so pozimi vse sorte delali: predli, popravljali kakšno reč ... Kjer je bilo otrok več, so jih dali spat tudi v predal (velik predalnik s tremi ali štirimi predali).

Ko so bili večji, so jim dajali namesto stajice naokoli obrnjen »štokrle«.

»Oblekice smo pojerbali, nekaj pa se jih je še dobilo. Pleničke smo morali prati, vsak dan je bila žehta. Prekuhavali smo jih na štedilniku. Prvih šest tednov smo jih peglali, potem pa nič več. Imeli smo že mehke plenice s črtami (zelo podobne kot danes). Imeli smo po 30 plenice na otroka. Še prej smo moške srajce zrezali (ta slabe sprane lanene srajce, ki so bile mehkejše in tudi že »porhanaste«). Cunje so sušili na peči. Zgodilo se je, da je cunjja padla na nekega fantka v košku in ga zadušila.«

*Otroška oblačila, okoli 1940
(inv. št. E2437, last GMJ)*

Žerjavova Dana in Kompošova Olgica sta bili prijateljici, sosedi in sestrični. Ko se je rodila Babnikova Milena (sredi 20. stoletja), je imela Dana privilegij, da jo je šla pogledat. Rojena je bila doma. Ležala je v popolnoma zatemnjenem prostoru, ker so rekli, da mora dojenček ležati v temi, da si ne poškoduje oči. Včasih so dojenčke pokrili tudi s črnimi rutami, da so spali.

»Otroci so spali v hiši ali v kamri, ostali pa so se zadrževali v kuhinji (v 60. letih že v beli, moderni). Otroci so spali v kamri pa navrh na cimrču. Še prej pa v hiši v košku, zadaj za starši. Tam sta stali navadno dve postelji (zakonska za starše), v kotu pa še postelje, na katerih so spali otroci. Kjer pa je bilo otrok veliko, so še v kamro natlačili postelje.« Po hišah je bilo različno. To izvemo iz naslednjih primerov:

»Naše so bile v pletenem košu.«

»Lojz Rožičev (tišler) je naredil dvojni garklc in sva (dvojčici) spali z nogami skupaj.«

»Naša dva sta pa ležala v tamalem garklcu.«

Prehrana dojenčkov

Mame so otroke dojile. Če jim je mleka zmanjkalo, so dajale kravjega. Postopek priprave kravjega mleka je bil: »Mora biti sveže, kuhaš ga tri do štiri minute, potem ga na hitro ohladiš, nato daš pol mleka in pol vode in cukrer noter, v vroči vodi ga pogreješ. Če otrok mleka ne popije, ga zavržeš. Dokler ga ne porabiš, ga imaš v mrzli vodi. Ne smeš pa ga pregreti.«

Za dojenčka je bila vedno ena krava in od nje posebej namolzeno mleko, ki so ga mešali s polovico vode. Te krave niso gnali na pašo. Ko je nekoč domačinka pripeljala dojenčka k dr. Plutu in mu povedala, da pije kravje mleko, ji je odvrnil, da je to mleko za teleta in ne za otroke. Pri naslednjem obisku pa mu je odgovorila, da otroka hrani z Bebironom«. Takrat pa ji je zadovoljno odgovoril: »No, se vidi, kako se fajn razvija.«

Ribje olje so dajali za kosti od otrokovega četrtega meseca dalje. Pred vojno je imela vsaka babica kapljice srebrovega nitrata, ki jih je nakapala otrokom v oči. Tako se je zmanjšala možnost slepote, ki je bila posledica okužbe z očesno kapavico.

Še prej so ženske navadno dolgo dojile. Ena od Ratečank je povedala: »Tamalga otroka je ena kar s sabo na njivo nesla, da ga je tam podojila. Takrat je že hodil.

Drugi je bil že tako velik, da je vzal kar pručko, ko je bil lačen, in si postregel pri mami. Tretji je šel na pole k mami in jo kar sam odpel, da je pojedel (star tri leta).«

Druga pa je povedala:

»Absolutno so jih dojile, sploh niso razmišljale drugače. Če ni bilo mleka, so pa pili razredčeno kravje mleko, ki so ga dajale v manjše »pirovske flaše z dolgimi cucii«. Dojile so dolgo, dokler ni bil naslednji otrok, saj so bili otroci eden za drugim. Da je bilo otrok veliko, je bilo samoumevno in tudi starši niso pojasnjevali otrokom, zakaj jih je toliko. Po vojni pa je bila miselnost, da je imeti veliko otrok stvar verskega prepričanja.«

Varstvo otrok

Pri hiši so navadno pazile otroke neporočene tete in tudi starejši otroci. Ležati so jih dali za peč ali na mizo. Pozimi so tudi večji otroci spali na klopi ob peči. V hiši so pozimi vse sorte delali; predli, popravljali stvari ... in če je bil otrok miren, so rekli, da je priden. Shodili so zelo različno, med 12. in 15. mesecem starosti.

»Nonje« ali dudike so bile iz rjavega gumija. Da pa otroci ne bi »nonjal« (tudi beseda za cuzanje palčka), so »cunce« namočili v cukar in jim jih dali za pomiritev, za crkljanje ali pa namesto punčke (igračke).

Še nekaj zanimivosti, ki so nam jih povedale udeležanke:

»Ko so naju domov prinesli, je sestra povedala, da so jih morali čakati v veži in ni smela ven, dokler niso prišli.«

»Mojega brata nisem marala, dokler ni hodil, ker so mi rekli, da je mamica šla bratca kupit. Mami je prišla domov s štruco. Jaz pa sem mislila, da se bo z mano igral, šel z mano u lauf. Stara sem bila štiri leta, ko so prinesli domov cmerajoče dete, ki ga nisi smel pobožati, se ga dotakniti, mu zamenjati plenice. Tega se spominjam, kot bi bilo danes. Za to krivim mamico.«

»Pri hiši so pazile otroke neporočene tete. Če so se dobro razumeli, so bile zelo domače. Ko je bila rojena moja mami, je bil njen oče že zaprt. Moja mami se je rodila leta 1941 tik pred vojno. Teta, ki

Družina Petrič s starimi starši, okoli 1925
(last Branke Petrič)

je bila precej starejša, je pomagala mami voditi celo kmetijo in paziti na tri majhne otroke. Imeli so tudi hlapce. Moških med vojno ni bilo. Stari oče je bil tudi zaprt. Vmes nam je še hiša pogorela.«

»Starejša sestra je pri sedmih letih morala paziti naju, dvojčici, ki sva imeli dve leti. Kar takrat ni bilo nič nenavadnega. Pripovedovala je, kako ji je bilo težko, ko so se drugi lahko igrali, ona pa je morala naju merkat. Če sva se preveč drli, naju je kar v tuhne zavila in pokrila. Imeli smo en ta prav voziček, s katerim naju je cela vas vozila, kar je bilo zelo imenitno. Včasih so naju tudi prebrnili.«

»V naši družini sem bila najstarejša. Samoumevno je bilo, da sem pazila na mlajši sestri in sestrični. Ko je bila sestra še v plenica, jaz pa le dve leti starejša, sem jo previla tako, da je zlezla na plenice, jaz pa sem jo zavila.«

»Imela sem devet let, ko sem med počitnicami pazila otroke. Vozila sem jih v zelenem vozičku s kolesi. Zelo fajn se mi je zdelo. Sosedova je pa vozila njihovega otroka.«

»Imeli so lesene stajce, v katere so dali otroke, ko so šli v hlev ali na pole. Moja teta je dala otroke v stajco in ga pripela nanjo z naramnicami iz žabc, da ni mogel ven. Potem se je pa slekel, da je lahko zlezel ven in se priplazil v vežo pod mizo. Ko je teta prišla domov in fantka ni bilo nikjer videti, je začela vpiti, letati okol in ga iskati. Pol je pa le prilezel izpod mize. Star je bil okoli enega leta.«

Ko je neka deklica prosila teto, naj jo da iz stajce, ji je odgovorila: »Če bi te še tako rada, pa te ne smem!«

»Po rateško smo se hitr naučili ... s pomočjo starih staršev. Najprej so nas naučili molit Sveti angel, varuh moj.«

»Moj ati je bil med prvo svetovno vojno star eno ali dve leti, ko ga je vahtala sestrična. Pripovedoval nam je, da so bile njegove prve besede "ki čompica, ki čompica", ker so vedno jedli krompir. Ne pire, ampak samo kuhan in speštan v vodi. Torej, če je to znal povedat, so se verjetno z njim ukvarjali.«

»V naši generaciji ni bilo otrok, ki bi bili lačni ali bi zanje slabo skrbeli. Toplji so nas kasneje, ko smo lumparije špilali.«

»Tete so skrbele za vzgojo, šivanje in kuhanje. Tudi naša teta (boti – botra) se je ukvarjala z nami, se potegnila za nas in bila zato doma tudi zmerjana. Vendar nas je pri ljudeh hvalila. Ati in mami sta delala

Sonja pazi na mlajši sestrici, 1953
(last družine Žerjav)

Pintbahove sestrice z mamo in teto,
40. leta 20. stoletja (last družine Oman)

na kmetiji, boti pa je pazila otroke. Pazila je tudi moje in sestrine otroke. Moj Klemen pravi, da celo Sveto pismo zna na pamet. Ni brala pravljic, ampak Sveto pismo. Poštevanko so znali kot pesmico. To meni ni bilo treba, ker nas je boti naučila. Za to so bili in tako so delali tudi prej.«

Nezakonski otroci

Ena od domačink je povedala: »Oče, ki je bil žandar v Ratečah, ni bil domačin. To je bilo narobe. Domačini naj bi se ženili z domačini. Po vojni so prišle Dolenjke in so se domačini poročili z njimi. Nezakonskih otrok je bilo veliko, skoraj pri vsaki družini. Ko je prišlo do vojne, je oče odšel čez mejo. Do takrat sem bila večkrat pri njem doma na Štajerskem. Po vojni pa sem z njim izgubila vse stike. Sem pa vedela, da me je imel zelo rad, ker sem našla pismo. Mame nikoli nisem vprašala, zakaj se nista poročila ali živela skupaj. Najbolj mi je bilo nerodno v šoli, ko smo morali povedati ime mame in očeta. Temu sem se vedno izognila, češ da imam samo mamo.«

Mame nezakonskih otrok so bile »revce«, za otroke pa je bilo lepo poskrbljeno, saj je bilo doma veliko starejših članov razširjene družine. Udeleženka se spominja: »Mene so imeli radi. Starši so gledali, da so se dekleta čim prej poročila in šla od doma. Stanovali sva pri stari mami, kjer sta bila še teta in stric. Stric ni imel svojih otrok, čeprav je bil poročen. Imel pa je nezakonskega otroka. Stric mi je ves čas govoril: »Ti boš meni očke zatisnila.« Ko pa sem ga prosila za parcelo, mi pa nič ni hotel dati, ker je moralo ostati vse skupaj.«

Higiena

Namesto današnjih damskih vložkov so v času menstruacije ženske uporabljale »pinte« (izraz pride iz nemške besede binden) – stare cunje ali narezane že sprane rjuhe, ki so jih prale tako, da so jih najprej namočile v mrzli vodi, potem pa kuhale z belim perilom. V preteklosti pa je tistim, ki še niso imele spodnjega perila, kar po nogah dol teklo.

Ko je bilo spodnje perilo že uveljavljeno, a ga še vedno ni bilo veliko, so ga menjali z opranim le ob nedeljah. Otroci so bili do tretjega leta v srajčkih.

Kopali so se v škafih. Najprej gospodar, za njim pa vsi ostali v isti vodi. Okopali so se vsak teden, pozimi bolj poredko. Včasih se niso toliko umivali, sploh moški ne. Ko so začeli bolj umivati roke, tudi porodnice niso tako pogosto umirale. Ženske po porodu se pa tudi še dolgo niso smele umiti.

Obleke so prali po potrebi. Bolj poredko so bila oprana volnena, pogosteje pa oblačila iz kotenine in klota (bombaža). Nekdaj so imeli veliko stvari iz domačega lanenega platna.

Pravkar ostriženi dvojčici, 1954
(last družine Žerjav)

Otroke so ostrigli naravnost, kar sami, doma. »Mene s sestrami je strigel tati. Obvladal je brez piskra. Malo frfru pa mal tle ... Strigel je s škarjami.«

Igre

Ko je beseda nanesla na igro, so spomini še posebej živahno privreli:

»Igrala sem se z otroki z vasi in s sosedi za hišo, na Pejcah. Naše igre so bile gnilo jajce, kako tu ptiček poje (eden je imel zavezane oči, drugi pa ga je tapnil po rami in ko moral zapeti, ti si pa moral ugotoviti, katerega ptiča je oponašal), pofleškati (skrivalnice), kozo spodbivat (vsak je imel svojo vejico, ki jo je metal na skupno »trinogo« vejo, postavljeno na tleh), ravbarji in žandarji. Rada sem bila v fantovski družbi.«

»V glavnem smo pasli. Najprej ovce, potem krave, pa spet ovce. Bali smo se graničarjev, zato smo vedeli, do kam lahko gremo brez maloobmejnih dovolilnic. Še danes vem, ko grem proti Tromeji, kje so bile straže. Do paše smo gnali 20 do 30 minut (Suše, Zabret). Starši so nam zaupali brez posebnih napotkov. Opozorili so nas le pri konjih. Krave so nam ušle tudi do Tromeje in zato smo veliko prehodili. Kot otroci smo zato vedno hodili v skupini. Pasla sem krave, ko sem začela hoditi v šolo ... Krave so spustili in so šle same na pašo v Rute: Šeka, Cika, Plema, Bajsa. Večino krav in tudi teleta so prodali mešetarjem, ki so hodili tod okrog. Na paši smo se šli med dvema ognjema (pri Zelencih in dol za Pejco), največkrat pa kamenčke metat. Pobirali smo kamenčke in zraven govorili: »Mužamo, mužamo, kamenčke pobiramo, kdor ...« Vzel si deset kamenčkov, jih vrgel v luft in jih moral čim več ujeti. Z dlani si jih vrgel, lovil pa z obrnjeno dlanjo. Pomembno je bilo, da si jih čim več ujel. Ujeti dva ali tri je bila že umetnost, a smo se naučili izbrati kamenčke takih oblik, da se niso takoj skotalili dol. V tej igri je bila najboljša Marta, ki je premagala vse fante. Pri nožkanju smo pa na več načinov metali nožke (enostavne pipce smo imenovali brituce), ki so se morali zapičiti v zemljo. Rezljali smo mlinčke, piščalke in rogove, spleтали venčke iz marjetic, oblikovali figurice iz regratovih stebelc, s travo in šavjem smo kuhali, pa tudi sejali, da bi imeli več (dovolj hrane).«

V Tamarju, 1950 (last Danice Butinar)

Za pridelke (seno in prašičjo krmo) so imeli vozke, imenovane »kočija«, ki so imeli ročaj, zadaj pa nekakšno košaro. Za otroke so bili manjši vozki, skiroji so pa prišli kasneje.

»Kozo zbijat smo se šli tudi s piksno, ki smo jo postavili na sredo in potegnili črto, potem pa smo jo zbijali s poleni ali s kamni. Piksno smo dali na sredo in potegnili črto. Veliko smo se žogali, se šli zemljo krast, črnega moža, pismo, ristanc, trden most, gnilo jajce in skrivanje (pofleškati – eden je

mižal, drugi so se skrili, ko je koga našel, ga je moral na določenem mestu poflečkati). Mami je imela teto v Ameriki, ki ji je poslala žogo, a so ji jo fantje počili. Še danes se rada igra z žogo z vnuki in pravnuki.«

»Igrati smo se znali. Pri Pintbaševem hlevu smo imeli sto posodic za kuhanje. V Bezovcu smo imeli avion in se gujsali tako, da smo rjuhe zavezali na stog ali na tram. Ogromno smo se preskrival. Helenca me je zavila v staro deko in me vlekla, da me je sukalo. Podn se je svetil, meni je bilo pa tudi fajn. Listje z različnih dreves je bilo denar. Sedeli smo na klopi, opazovali, kateri avto bo pripeljal izza ovinka, in govorili: »Ta je pa moj, ta pa moj ...« – po vrstnem redu. Kako je bilo fajn, če je prišel kakšen fajn avto po glavni cesti. Veliko smo se tudi žogali in igrali med dvema ognjema. Kajžnkova mama se je pa jezila: »Boste hišo spadkopal!« Cele ure smo se tako zabavali.«

»Včasih smo naredili tudi vragolijo s kolofonijo. Dali smo jo na stara okna, ki so bila zakitana in so se že tako tresla, ko so bila suha. Potem pa smo z rajsnedli čisto do šipe špago napel, se daleč skrili in s »kalofonjo« podrgnil, da so glasovi žžž zapeli. Danes ni več takih oken.«

»Veliko smo rabutali. Vedno smo čakali ta prvo sadje. Ta prvi je bil jabuk tle Pr Kajžnk. Ni ga človeka, ki ne bi bil na njem. Mitja in naš Janko sta bila enkrat celo noč na tem jabuku, do zjutraj, ker jih je Kajžnk spodaj čakal. Pa Štreklova hruška, ki je bila bolj poznana ... in njihove rjavke so bile tudi dobre. Češnje smo nabrali na Minarjevem vrtu. Jedli smo tudi ta divje (v senožeti in v brdih). Če so bile tople in sparjene, nas je bolela glava. Med hruškami so rjavke »bimnce« (tepke) in »presedice« (čisto majhna hruška, ki dozori, ko notri rata rjava). Ko je bila južina, smo bili spet lačni, pa še kako. Med pašo smo jedli repo, pa čompe smo pekli v žerjavci.«

»Po 1. novembru smo po britofu pobirali ostanke sveč in jih topili na ognju. Iz njih smo delali svečke. Naša stara mama so jih delali doma na šporhetu. Sveče so delali v repo tako, da so jo izdolbli, notri so dali povoskan hodničev cveren (laneno nit) za šivanje žokov in zalili.«

»Ko smo plezali po sadnih drevesih, so nas strašili z graničarji in da nam bo kdo kaj naredil, zato nismo upali predaleč. Če nisi šel po cesti, je bil že problem. Prišli so zelo potih, kar naenkrat si videl pred sabo čevlje. Odpeljali so nas v vojašnico, potem pa na policijo. Bilo je zelo strogo, še posebej ob mraku. Dovolilnica je bila od zore do mraka.«

Emil Žerjav s konjičkom, okoli 1918
(last družine Žerjav)

Janez Veber na konjičku, okoli 1930
(last Marije Veber)

»Septembra, po pouku, smo otroci na Tromeji nabirali borovnice, maline ... Eno kanglico smo jih nabrali mimogrede. Tam so bile tudi brusnice. Iz njih so skuhalo marmelado ali jih namočili v šnops (proti driski).«

Nikoli se niso igrali vodeno. Že zelo zgodaj so morali pomagati pri delu, zato so se igrali bolj malo. Pomagati so začeli nekje pri sedmih letih. »Mami, ki je z velike kmetije, je pasla ovce. Imela je svoj trop, pastir je pasel zraven svojega. Govorila je, kako fletno je bilo, ko so se jagenjčki postavili v vrsto pred skalco in so potem eden za drugim z nje skakali. Na pašo so hodili bos. Pozimi so obuli kakšne gumijaste škornje, volnene štumfe. Mama in tete so bile skoz zraven. Pomagali so jim volno zvijati, poslušali njihove pogovore.«

»Jedli smo žgance, bel kruh in kavo. Mleka in kruha nismo bili lačni. Meso je bilo za nedelje in za hlapce, ki so prišli kositi v senožet. Hrano so jim v nahrbtnikih nosile punce, ko so bile malo bolj močne. Nesle so tisto, kar je mama skuhalo. V vsaki roki so nesle še po eno kanglo juhe. Prej je pa gor v senožeti kuhala stara teta. Gor so tudi prespali in zjutraj že ob treh vstali, ko je bila trava mokra in so jo lažje kosili (takrat fajn reže). Senožet za 22 senosekov so pokosili v enem dnevu.«

»Kruh je bil ržen. Pili smo belo kavo (cikorijo so kupovali). Ogromno smo pojedli žgancev. Koruzo smo imeli svojo (eno njivo). Vendar kakšno leto je naredila, kakšno pa ne. Ni dozorela. Imenovali smo jo sirk. Glede dela ni bil problem, saj so tudi punce morale opravljati možka dela. Ker so videle, kako se starši matrajo, so jim kar same pomagale po svojih zmogljivostih.«

»Če je bil otrok lačen, je vse pojedel, tudi če kaj ni imel rad. Jedli smo kruh in mleko, polento, zelje, krompir, bolj poredko kakšno jajce. Doma smo pridelali toliko, da smo bili v glavnem samooskrbni. Po vojni so na karte dobili kavo, riž, marmelado v lesenih zabojih, da se je rezala. Kar so dobili, so vzeli.«

»Moja mami in njene sestre so se zelo malo igrale. Znale pa so moliti. Povedale so, da je oče klečal pri rožnem vencu in da so molili pred kosilom. Zajtrk in večerjo so jedli, ko so imeli čas. Družina se je dobila le pri kosilu, poleti pa dostikrat zaradi dela še takrat ne. Hrano so dali v pečico in vsak jo je vzela, ko je lahko. Stari oče je bil župan in politično dovolj aktiven, tako da je moral skrbeti za celo vas. Pravega družinskega življenja ni bilo prav veliko. Mami je bila najmlajša hči (od treh) in je kot kmetica ostala doma. Ker je to vedela, ni šla v šolo. Pomagati so morale na njivi, ribale hišo, nosile drva v kolmkišto.«

Mame so bile pri vzgoji hčera zelo natančne:

»Ali si pod posteljo tudi poribala? Da ne bodo drugi rekli, da sem te slabo naučila.«

»Tudi medve (hčeri) sva morali zvečer drva nanositi, da so bila zjutraj za zakurit. Že zgodaj sva znali kuhati in nikoli mi ni bilo žal, če se je kaj ponesrečilo, saj ne moreš takoj prvič znati.«

Fantek z zajčkom, okoli 1940
(last Marije Veber)

Sestrice s punčkami iz cunj, 40. leta 20. stoletja
(last družine Oman)

»Otroci nismo bili razvajeni, kljub temu da se je dalo marsikaj kupiti v Italiji in Avstriji. Za igro so nam izrezljali končke. Večji so se igrali s fračami, s kamenčki (jih metali, zlagali ...), po vojni so si naredili lesene puške. Imam tudi voziček – lojtrnik, star čez 80 let. Sosed ga je dal našim otrokom. Tudi punčke so bile enake kot sedaj, ampak so se tudi razbile. V Italiji so se dobile že porcelanaste, naše so bile še zašite. V vasi je bil verjetno kakšen šuštar, ki jih je šival. Vsaka deklica je imela svojo. Sem rekla mami: Kar mi bo Miklavž prinesel, tebi ne bo treba kupiti! Prinesel je kakšne škornje, sanke, montle, bunde ... suho sadje in piškote.«

»Za Miklavža smo dobile pomarančo, brat pa korenje, repo, jabolko in palico. Kar nisem mogla razumeti, saj je bil tako priden. Kako sem jokala, ko sem pri desetih ali enajstih izvedela, da ni Miklavža.«

»Bundo sem nosila 15 let. Je bila že vsa pošita. Za smučat sem imela lodnaste hlače, ki so jih sešili gospa Minca. Kasneje sem dobila elastične in jih nosila do konca. Ko sem se želela pogreti ob peči in sem se pritislila obnjo, so se pa kar stopile. Cel dan smo se plezali in smučali, pa nismo bili nič lačni in žejni. Če pa že, smo pa koj sneg mal pocuzali. Zvečer pa domov.«

»Jaz sem nosil za v šolo od sestrične rdeč montel. Ampak to sploh nismo nič porajtali, kako smo bili oblečeni.«

Sonja s slončkom in punčko s
premakljivimi očmi, 1952
(last družine Žerjav)

»Na kolenih in na rit sem imel hlače zakrpane. Hranim fotografijo, na kateri se vidi, kako sem oblečen, ko sem bil na skakalnih smučeh. Lajbč je bil tako kratek, da sta srajca in jopa ven gledali, na kolenih mam pa črne flike. Nas, ki smo skakal, je treniral Joža Anekov, pri Kajžarju so pa imel že smučarijo (skakalne smuče noter deval). Smo mal treniral in šli skakat v Logatec. Z vlakom smo šli. Ko smo prišli v Ljubljano, so nas čudno gledal, ker smo bili tako posebno oblečeni: grifarje (gojzarje), lodnaste hlače, volnene lajbče, volnaste kape. Ko smo tam skakal, pa nismo bili slabi. V prvo nas je peljal naš tati, v drugo pa Pungart, oba na svoje stroške. Pol pa nikoli več. Stari smo bili od 12 do 14 let. Če bi nas malo forsirali, morda ne bi bili tako slabi ...«

»Smuče in sanke smo imeli vsi. Jevroš, ta star, jih je delal, tudi našemu tatiju. Lesene smučiči so bile brez kant, na petelinčka in na jermena. Žerjavove so imele že malo boljše, bili sta prvi dobri

športnici. Ker je bil njun tati športnik, je več dal na to. Bil je na vojaški olimpijadi. Denar za smuče ni bil preč vržen pri nas.«

»Mi smo se pa po Žaleh plezal (sankal). Vse je bilo gladko, čeprav so s pepelom posuval, da ni tako drselo, ko so živino vozil na korit napajat.«

Učenje smučanja v Planici (last družine Žerjav)

Sankanje, okoli 1960 (last Joža Erlaha)

»Ko je bila polnočnica, smo se lahko plezal do desetih zvečer, potem pa domov zrihtat, popit čaj in k maši. Po maši pa klobasa, potica in čaj. Tako je še danes.«

»Stari ljudje so rekli: Od deva še nihče ni bil bovn.«

»Zelo zgodaj smo začeli delati. Ko so bili odrasli v senožetih, smo že s šestimi leti v ajmarju dajali piti živini v hlevu. Če je krava imela tele, smo jo poleti pasli na senožetih, jo opoldne gnali nazaj, da je tele posesalo, potem pa spet nazaj na pašo in zvečer nazaj.«

»Oče mi je povedal, koliko mu je stric pripovedoval, ko sta skupaj pasla in da sta delala piščalke. Starši zaradi dela niso imeli časa zanj.«

»Z dvanajstimi leti sem dal svojo koso na rame in sva šla s tatijem seč. Spala sva kar tam.«

»Poleti smo pobirali in pleli čompe in sečli žito. Ker ga je bilo veliko, smo se pa noter skrival in so ta stari zmerjal, ker smo jim ga potlačili.«

Otroci običajno niso kuhali, ker so bile ženske doma in so same skuhale. »Mama me je naučila kuhanja. Kjer so kuhale stare mame, ni bilo jedilnika po izbiri. Kar so skuhale, so skuhale! Krape in okisane čompe smo imeli, ko smo bili v senožet.«

Kopavnikovi pri žetvi, okoli 1947 (last Marije Veber)

»Pri Jervah, kjer sta do okoli 1970 sama živela Jervaša, stric Janez pa teta Lena (brat in sestra), so imeli zelo nizka okna. Stric je imel tam ponk (mizarški) in za nas vedno pripravljen sladkor v taki plehnati,

znucani okrogli škatli. Smo rekly, da gremo k stricu Janezu na lek. Dal nam je vsem z isto žlico cukra v usta. Visele smo čez okno noter, kjer je bila skrivnostna tema. Boh ve, kaj smo mislile, da nam daje ...»

»Pri Bnet, pri teti Neži, so pa imeli še črn kruh, smetano in cukr. In nenehno smo letale tja na to. Mamica je zmeraj rekva Kaj si bojo mislili. Pri nas doma smo pa imeli bel kruh. Očetu smo rekli tatiček. Zdaj mu rečem tati.«

»Naši so povedali, da so se ukvarjali z otroki. Vedno je bil še kdo doma (stare mame, tete). Pri nas je bila teta kot še ena mama zraven. Zelo so živeli skupaj. Res so se ukvarjal z otroki, četudi pravijo, da ne. Teta je tudi poskrbela, da so bile mami in sestre slikane (fotografirane). Ena slika je celo, ko so s punčkami. Punčke so narejene iz cunj.«

Skupina otrok, 1974 (last Danice Butinar)

Bolezni

Veliko otrok je umrlo, ker so se jim »čreva zavezale« (zaradi razlitja slepiča) ali ker so bili vodenični. Umirali so še zaradi tuberkuloze in otroških bolezni. V par hišah v Ratečah je bilo toliko otrok, da jih niso mogli preživljati in se je zgodilo, da je bilo tudi po več otrok naenkrat »na parah«.

Udeleženka srečanj se spominja: »Eden od otrok je umrl zaradi hudega prehlada, eden je izkrvavel zaradi »napake« zdravnika. Mama je bila čist preč. Moja bratca sta oba umrva v treh tednih, eden za drugim. Jaz sem bila že par let stara, ko so mi povedali, da bi imela še dva bratca, ker sem bila najmlajša.«

Proti bolečinam v grlu so imeli »prežgan cukr«, kamilice, za bolečine v trebuhu pa majaron in janež. Za čaj so nabrali še bezgovo in lipovo cvetje ter šipek.

Kaznovanje

Kdor je delal, je moral biti močan in zato je dobil boljšo hrano. Ata je bil večja avtoriteta kot mama. Crkljanje je bilo odvisno od posameznika. Če je mama crkljala otroke, so rekli, da jih bo pokvarila. Otrok niso radi hvalili, da se ne bi pokvarili. Samo po sebi je bilo umevno, da so morali biti pridni – to pomeni delavni, ubogljivi, vodljivi, pripravljeni pomagati. Včasih, ko so se poslavljali, so rekli: Bodi priden. Danes pa: Uživaj in imej se fajn!

»Dajali so me klečat. Pa sem se tako drajsala, da sem v žabah naredila luknje. Potem me pa niso dali več klečat!«

Crkljanje (last družine Oman)

»Glej, da ne greš dalj kot do kapelce, so nam zabičali.« Otroci so vedeli, kdaj morajo priti domov. »Če si bil prepozen, si klečal, šel spat brez večerje ... Klečali smo na kolenih. Midve sva enkrat grdo jedli in naju je ati v klet zaprl, potem pa sva pogruntali, da se rigelj da odpreti od znotraj in sva odšli. Celo večerjo sva se potem smejali.«

Strašili so jih: Parkel vas bo vzel, če boste ušle.

»Pri nas je šiba pela. Če nisem pojedla, sem cel dan sedela za mizo.«

»Strašili so nas z Malo Dunjo in Anjaro Panjaro. O njej je pisal Josip Vandot. V Planici je imela hišo z visoko leseno ograjo, velikega črnega mačka in krevlco z rogljem, s katero je čarala. Potem sta prišla Brincelj in Kocelj čez Vitranc in jih je ujela.«

»Mama je rekla: Tam notri je Mala Dunja in če ne boš hadiva, te bo vzela.«

»Včasih so nas otroke tako prestrašili s parklji, da nekatere že odrasle ženske v času obhodov parkljev sploh niso upale iz hiše.«

»Pozimi sem hodila na korit vodo cuzat, teta Minca mi je samo larfo pokazava, pa sem leteva.«

»Midve sva vedno hodile k šanku gledat parkle, da se jih ne bi bali. A ko so dali larfe gor, sva se jih vseeno bali. Prišli so po saje v črno kuhno in mazali punce.«

»Na Repšnjakovem stogu je kraljevala Anjara Panjara, ki je opazovala moje vedenje in trmo. Včasih je prišla tudi v klet in me s trkanjem po vratih opomnila, da je treba ubogati, drugače me bo odnesla s seboj. Ker je bila moja mama oskrbnica koč v Tamarju, sem pri petih letih z njo peščila iz Rateč. Ko sem v Pucjovem talju postala utrujena in hotela, da poleg nahrbtnika nese še mene, se je tam pojavila Mala Dunja in tako sva lahko prišli do Tamarja. Ko sem nekoč hotela, da se kot ostalim gostom v koči tudi meni servira golaž na lepo pogrnjeni mizi, je golaž končal malo na prtju, malo pod mizo. Sledil je izgon iz jedilnice in vzravnano klečanje ob klopi. Ker nisem hotela prositi, sem pod noge dobila še poleno. Ko so mami končno popustili živci, me je dvignila in dala eno na rit. Ti vzgojni prijemi mi niso škodili. Drugače pa sva z mamo veliko peli, gostje so mi pripovedovali pravljice in raznih zgodb tudi ni manjkalo. Oče me je samo enkrat udaril. Zamerila sem mu, ker je bilo po nedolžnem. Ampak res samo enkrat. Od mamice sem pa velikokrat dobila "dvakrat čez rit". Pa sej se navadiš. Ko smo bile večje, pa nič več ...«

Vraže

Nosečnica naj ne bi šla kropit pokojnika ali za pogrebom, ker naj bi to škodilo otroku.

Do prvega leta starosti se otrok ne sme gledati v ogledalu, ker se mu hudič prikaže.

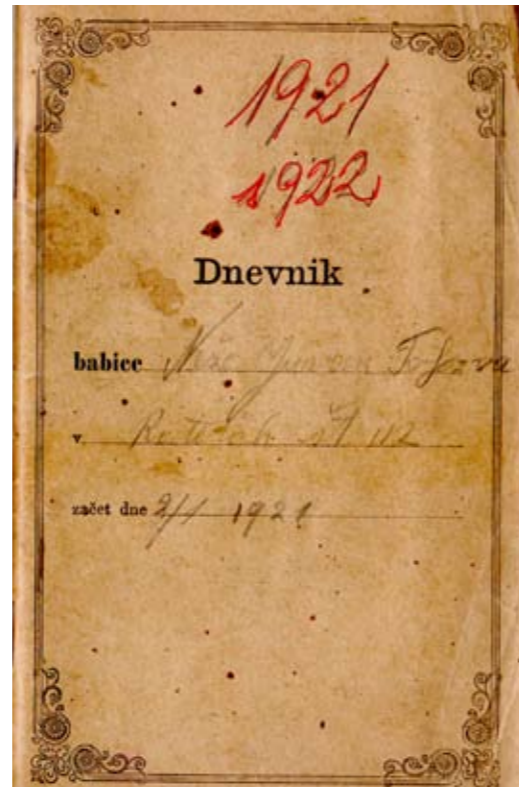
Dež ne sme pasti na otroka, da ne bo pegast. (To včasih ni bilo lepo.)

Če bom dala masko na obraz, se mi bo »larfa« prilepila na obraz in ne bo šla dol.

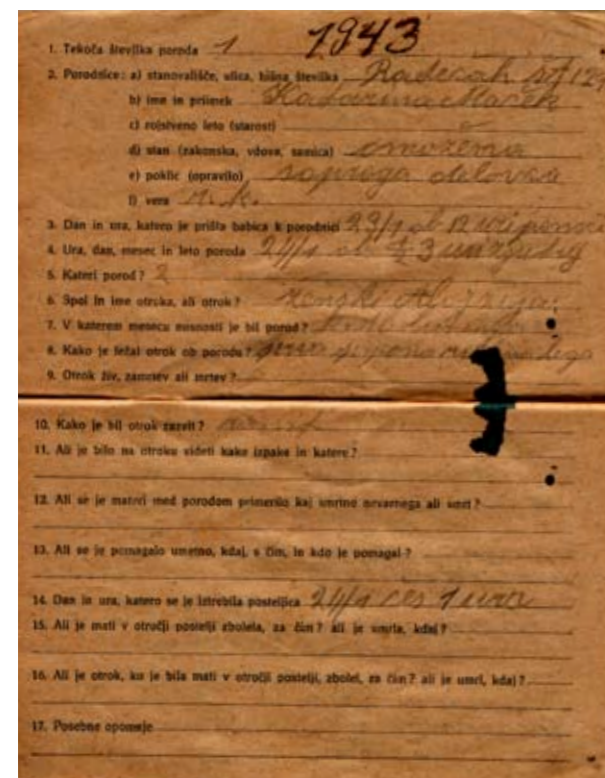
Če si o pustu v larfi in se pokrižaš, ko greš mimo cerkve, je ne boš več dal dol.

DNEVNIK BABICE NEŽKE TOF, rojene Juvan, Rateče 112 (Rateče 117)

Ohranjeni so dnevnik domače babice Nežke Tof iz Rateč. Svoje delo je opravljala v Ratečah in Podkorenu. Ohranili so se za posamezna leta od 1921 do 1924 in od 1939 do 1947. Dnevnik je morala babica izpolniti, preden je šla od otročnice. Če ni znala pisati, ga je moral po njenih navodilih izpolniti tisti, ki je znal. Doma je podatke iz dnevnika morala čim prej prepisati v porodni izkaz, ki je imel enake rubrike kot dnevnik. Pozneje je vanj opisala še nadaljnji potek in kaj se je zgodilo s posteljico. Za vpisovanje v porodni izkaz so bila na zadnji strani posebej napisana navodila, ki se jih je morala babica držati. Izkaz je morala pokazati zdravniku, če ga je zahteval, prinesiti pa jih je morala tudi na skupna srečanja babic. Če ni opravljala zapisov redno ali je bila pri tem površna, je bila lahko kaznovana.

Iz babiškega dnevnika (last družine Markelj)

Dnevniški zapis iz leta 1943 (last družine Markelj)

Rateška babica Neža je tako v dnevnik vpisovala podatke o tekoči številki poroda za posamezno leto, ime in priimek matere, njeno starost ob porodu, stan (zakonska, vdova, samica), poklic in njeno vero. Vpisati je morala dan in uro, ko je prišla k porodnici, kateri porod po vrsti je za porodnico, spol in ime otroka, v katerem mesecu je bil rojen, kako je ležal ob porodu, ali se je rodil živ ali mrtev, ali je bil razvit ter dan in uro, ko se je »iztrebila« posteljica.

Seveda je dnevnik vseboval še druge rubrike: Ali je bilo na otroku videti kake izpake in katere? Ali se je materi med porodom pripetilo kaj smrtno nevarnega ali smrt? Ali se je pomagalo umetno, kdaj, s čim in kdo je pomagal? Ali je mati v otročji postelji zbolela, za čim? Ali je umrla, kdaj? Ali je otrok, ko je bila mati v otročji postelji, zbolel, za čim? Ali je umrl, kdaj? Zadnja rubrika je bila Posebne opomnje.

Povzetek opisov v dnevniku

Po zapisu iz dnevnika sklepamo, da je Neža imela dva otroka. Drugi, Andrej, se ji je rodil pri 26 letih, 11. septembra 1923, točno opoldne. Iz zapisa razberemo, da je babica prišla k njej ob pol desetih dopoldan. Na žalost ni zapisano, katera babica jo je obiskala.

Če je prišlo pri porodu do zapletov, je bilo treba poklicati zdravnika. Leta 1924 je pri porodu četrtega otroka 34-letni porodnici in babici pomagal dr. Kogoj. Leta 1940 se je rodil mrtev fantek. V poglavju o razvitosti je zapisano »maceriran«, pod opombami pa, da ga je pregledal dr. Oblink.

Med 2. svetovno vojno je, po dnevniku sodeč, še vedno obiskovala porodnice. Leta 1943 je v dnevniku njen žig z germaniziranim imenom: Tof Agnes – Hebamme, Ratschach – Matten.

Žiga babice (last družine Markelj)

Julija 1943 je zabeležen dvojni porod – dvojčic Mihele in Marije, ki sta bili slabotni, saj sta bili rojeni v sedmem mesecu. Porodnica je bila soproga vojaka. V avgustu se ponovno rodita dvojčka, deklica in deček. Ker je bila deklica obrnjena z nogami naprej (»v popolni nožni legi«), je umrla, fantek pa se je rodil živ. Pri porodu je sodeloval dr. Oblink (tudi leta 1945). Zdravniki so sodelovali tudi, če se je zgodilo, da je bila posteljica priraščena ali se je otrok rodil zamrtev (navidezno mrtev). Zamrtev otrok je običajno po nekaj urah ali dneh umrl, ni pa bilo vedno tako. Pri porodu so otroci umirali zaradi različnih vzrokov: božjastni, prezgodaj rojeni (6 mesecev, 4 mesece ...), preslabi popadki, »obrazava lega«.

1	Tekoča številka poroda	1943
2	Porodnica: a) stanovišče, ulica, hišna številka	Rateče 112
	b) ime in priimek	Kasarničar
	c) rojstveno leto (starost)	1885
	d) stan (zakonska, vdova, samica)	zakonska
	e) poklic (opravilo)	soproga vojaka
	f) vera	kat.
3	Dan in ura, katero je prišla babica k porodnici	23/9 12.30
4	Ura, dan, mesec in leto poroda	23/9 1943
5	Kateri porod?	2
6	Spol in ime otroka, ali otrok?	deček
7	V katerem mesecu nosečnosti je bil porod?	7. mesec
8	Kako je ležal otrok ob porodu?	na hrbtu
9	Otrok živ, zamrtev ali mrt?	živ
10	Kako je bil otrok razvit?	razvit
11	Ali je bilo na otroku videti kake izpake in katere?	ne
12	Ali se je materi med porodom pripetilo kaj smrtno nevarnega ali smrt?	ne
13	Ali se je pomagalo umetno, kdaj, s čim, in kdo je pomagal?	ne
14	Dan in ura, katero se je izvršila posteljica	24/9 12.30
15	Ali je mati v otročji postelji zbolela, za čim? ali je umrla, kdaj?	ne
16	Ali je otrok, ko je bila mati v otročji postelji, zbolel, za čim? ali je umrl, kdaj?	ne
17	Posebne opomnje	

Dnevniški zapis iz leta 1945 (last družine Markelj)

Dnevnik iz leta 1945 ima že podrobnejše vsebine, ki so oblikovane v tabele:

Osební podatki porodnice: priimek in ime, rojstni dan, mesec, leto; stan (samska, omožena, vdova); poklic, vera; stalno bivališče (kraj, cesta, hišna številka, okraj); katera nosečnost, kateri porod?

Podatki o poteku poroda: kdaj je babica prišla k porodu; v katerem mesecu nosečnosti je bil porod; kdaj so se začeli redni porodni popadki; kdaj se je počil plodni mehur; kdaj se je rodil plod; kdaj se je porodila posteljica; plodova pozicija in lega; komplikacije pri porodu (nepravilnosti); pomoč pri porodu, ki jo je izvršila babica; pomoč pri porodu, ki jo je izvršil zdravnik (ime zdravnika); kolikokrat in zakaj je babica porodnico notranje preiskala; opombe (smrt porodnice, posebnosti pri porodu).

Podatki o novorojenčku ob rojstvu: spol, ime; živorojen – mrtvorjen; rojen svež – zamrl (bledo, modro); kako je bil novorojenček razvit

(krepak – slaboten); teža, dolžina, obseg glavice; ali je bil novorojenček spačen in kako; kakšen je bil potek otroške postelje (pravilen; bolezn, smrt); kako je uspeval novorojenček (zdrav, bolezn, umrl kdaj in zakaj); nazadnje pa še rubrika Ime in priimek očeta; poklic in bivališče očeta; rojstni podatki.

Leta 1947 se omenja pri porodu tudi zdravnik Vladimir Kajzelj.

Po vpisih v dnevnik lahko povzamemo, da so ženske začele rojevati pri devetnajstih letih in so rojevale do skoraj 50. leta. Pri nekaj vpisih manjka starost porodnice, pri čemer se nam nehoti zastavi vprašanje, zakaj, saj je bila babica pri vpisovanju starosti zelo dosledna. Največja rodnost žensk je bila med 21. in 38. letom. Rodile so večinoma dva do štiri otroke, seveda pa zasledimo tudi družine z večjim številom otrok, do deset.

Zabeležena so imena novorojencev:

Deklice: Marija, Marija Ana, Irma Franca, Ana, Lota Mihela, Helena, Alojzija, Mira, Poldi, Milena, Terezija, Marija Nada, Mihela, Kristina, Brankica, Sonja Marija, Antonija, Majda, Vida, Ljudmila, Neža, Jožefa, Jera.

Fantki: Janez, Jožef (Joža), Bogomil, Frančišek, Rajko, Andrej, Lojz (Alojz), Emil, Boštjan, Jakob, Viktorjan (Viktor), Valentin, Zdravko, Ernest, Mihael, Marjan, Anton, Stanislav, Frančišek Jernej, Jožef Edvard.

Mame so bile: Helena, Marija, Elizabeta (Ela), Neža, Terezija, Franca, Uršula, Ana (Ančka), Jera, Mihela, Frančiška (Franca), Pavla, Gabrijela, Kristina, Antonija, Polona, Katarina, Angela, Cecilija, Ljudmila, Amalija, Jožefa, Tonika, Slavica (Slava), Ivana, Frida.

Vpise očetov najdemo šele od leta 1945, ko so v dnevnik uvedli podrobnejše podatke o njih. Tako zasledimo Ignaca, Janeza, Franca, Jožo, Ernesta, Alojzija, Andreja, Stanislava (Stanka), Jakoba, Ladija, Vincenca, Milana, Antona in Frica.

Vstop v šolo

V Ratečah je bilo nekako samoumevno, da so otroci hodili v šolo, četudi so bile družine revne in je bilo doma veliko dela. Velik vpliv pri tem je imel ves čas župnik Josip Lavtižar (1851–1943), ki je starše spodbujal, naj dajo otroke v šole.

V njegovi Kroniki iz leta 1918 zasledimo, da je bila v vasi ljudska šola že leta 1860, v hiši pri Mlinarju. Ko so domačini čez petinsedemdeset let začeli zidati župnišče, so prostor v njem namenili tudi za šolo in učiteljevo stanovanje. Učitelj je poleg katekizma zagotovo poučeval tudi branje, pisanje in računanje. Stalne plače ni imel. Vaščani so za vsakega otroka plačevali določeno ceno, vsak otrok pa je v šolo moral prinesiti tudi poleno.

Otroke naj bi poučevala mežnarjeva hči Mina Pleš - Jurčeljnova, ki so ji rekli Šolarca. Umrta je leta 1856.

Pravi šolski pouk se je začel leta 1847. Zabeležen je učitelj Andrej Grom, ki je bil hkrati cerkovník in organist. Učil je v nemškem jeziku. Poučevala sta tudi domačina Rutarjev (1877) in Kosmov (1887).

Šolarji z nadučiteljem Ivanom Zupančičem in učiteljico Zoro Legat leta 1908 (last Marije Veber)

Leta 1887 je bila z Marijo Kerštajn - Šumarjevo sklenjena pogodba, s katero je bil zahodni del Šumarjeve hiše, Rateče 104, dan v najem šoli za 60 goldinarjev letno.

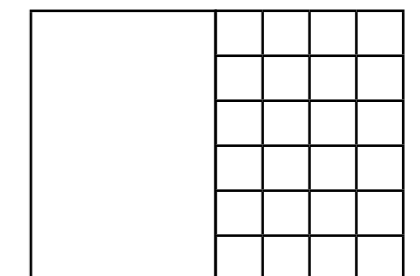
Novo hišo, namenjeno samo šoli, pa so v vasi začeli graditi leta 1893. Najprej so sezidali pol šole, dokončali so jo kasneje. Imela je hišno številko 120. Stroški gradnje so znašali 7000 goldinarjev. V poslopju sta bila dva razreda ter stanovanje za nadučitelja in učiteljico. Okrog hiše je bil vrt. Pouk se je pričel leta 1894. Otroci so se učili tudi sadjarstva.

Morali so biti zelo poslušni: »Stric Martin je hodil v šolo. Takrat je bilo v šoli za kazen treba roke gor držati in tako iti skozi vas, da so vsi videli, da je bil otrok kaznovan. Enkrat je šel mimo soseda, ta pa mu rekel: Martinček, čakaj, ti bom en jabuk dal. Otrok pa je odgovoril: Počakajte, da najprej roke domov nesem! Tako je bil pošten.«

Po pripovedovanju nekaterih domačinov je pouk potekal tudi med drugo svetovno vojno. Takrat je poučevala nemška učiteljica Detelpahar, ki ni znala slovensko. V glavnem so prepevali nemške pesmi. Na sredi pouka so imeli skromno malico, jabolka in kruh. Pri pouku so bili v čevljih, žokih in še prej v coklah.

Imeli so tablice, grifl (za pisanje prilagojen kamen) in krpico.

Tablica je bila videti tako:

del za pisanje del za računanje

Po vojni je o tem, kdaj bodo otroci šli v šolo, odločal dr. Volbank. Neki mlajši sestrici se je pripetilo, da je že znala brati, a ji zdravnik ni dovolil v prvi razred, češ da je premajhna. Začela je strašno jokati. Takrat je popustil, rekoč: Ti bodo dali pa povšter na stol! Sicer je zelo redko odobril vstop v šolo pred sedmim letom.

Odnos učitelj–učenec je bil strogo uraden. Učenci so morali za učiteljico nasekati drva in s »šmirgl« (brusnim) papirjem brusiti gumo na njenih čevljih. Morali so obirati hruške in slive ter pleti na šolskem vrtu.

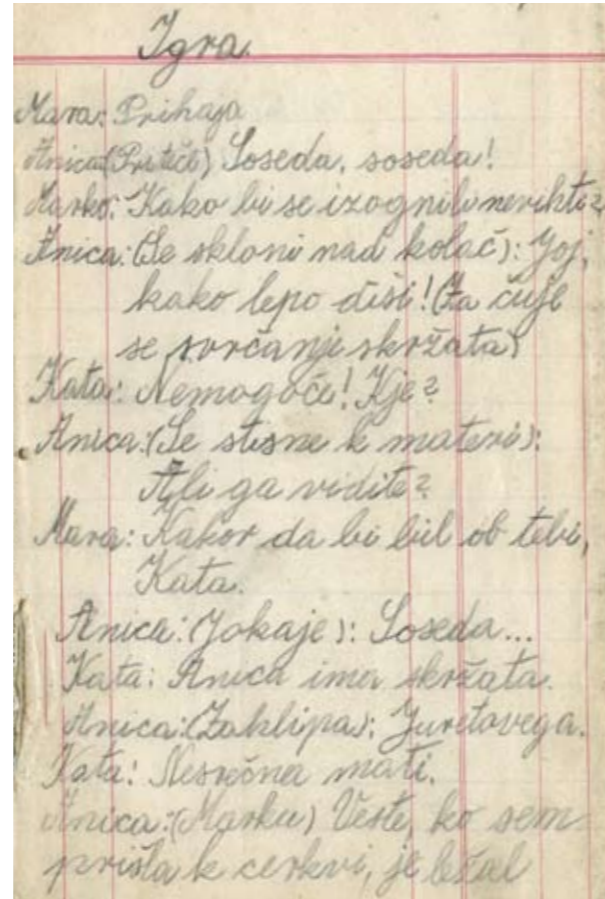
Vodovodna pipa je bila v hodniku, v razredu na »štokrlu« pa umivalnik. Reditelj je moral menjati vodo v njem.

Pred vstopom v razred so se morali sezuti. K pouku so prihajali s kartonastimi torbicami, imenovanimi kanistra, ali pletenim cekarjem z lesenim oziroma pletenim ročajem. Imeli so stare tablice, grifl in cunjico za brisanje. Sčasoma so jih nadomestili pivniki in peresa v lesenih peresnicah. Učilnica je bila opremljena s klopmi s posebno vdolbino za črnilo in peresnik. Knjige so dobili v šoli. Zvezki so bili iz slabega papirja, zato se je črnilo rado razlivalo. Doma so vedno pisali domače naloge. Pouk se je odvijal od ponedeljka do sobote. Četrtek je bil prost.

Med predmeti je bila tudi telovadba, ki je potekala zunaj. Veliko so se lovili, se z žogo igrali med dvema ognjema in delali razne gibalne vaje. Igrali so se družabne igre: rdeče češnje, bela, bela liliija, Marička sedi na kamenju, ristanc ...

Pri pouku so veliko brali Grimmove in Andersenove pravljice (Sneguljčica, Rdeča kapica) ter igrali igrice. Vaščanom sta še posebej ostala v spominu učitelja Drago in Dragica Svetlič, ki sta v razredu prirejala lutkovne odre. Učitelj je lepo risal in je sam izdeloval kulise za vaške igre.

Nekdanji učenci se spomnijo tudi učiteljice Mare Marčun, ki je bila vesela, če je v dar dobila mleko, koline in maslo. In učitelja Toneta Črneti. Delil je palice, ki so jih morali dajati za hrbet, da so se bolj pokončno držali. Učitelj Pečar pa je veliko naredil za kmetijstvo in sadjarstvo. Vsa stara drevesa, ki jih danes vidimo po Ratečah, je posadil z učenci.

Zvezek z zapisom igrice (last družine Mertelj)

Prva povojna leta je bil v prvem razredu še verouk. Otroci so župniku radi nagajali in ta jih je za kazen oklofotal. Zatožili so ga šolskemu nadzorniku.

Imeli so tudi hišnice, nekakšne čistilke, pomočnice v razredu, ki so skrbele za čistočo: ribale tla, pospravljale in kurile. Pripravljale so malico. V spominu zapisane so ostale Neža Osvald, Pavla Turšič, Marija Kerštajn in Friderika Kunstelj.

Veroučno spričevalo (last družine Oman)

V šoli so dobivali tudi ribje olje. Kaznovanje je bilo del šolskega vsakdana in je veljalo za sramotno. Med kaznimi, ki so se jih poslužili učitelji, so bile: stati v kotu – »v kot«, klečanje, učenec je ostal tudi zaprt po šoli. Potegnili so za ušesa, glavo obrnili proti tabli in posedali v oslovsko klop. Kazensko so pisali razne stavke, tudi po petstokrat, da si bodo zapomnili, na primer: Kajenje otroškemu zdravju škodljivo. Starši so se vedno postavili na stran učitelja in tudi sami kaznovali otroke, če je bilo potrebno: »Ko sem hodila v osnovno šolo, sva bili s sosedo odlični učenki. Nekega dne sem dobila oceno minus 5, soseda pa čisto 5. Na poti domov sem sedla v sneg in zradirala minus. Mama je to opazila, saj je vsak dan pogledala zvezke, in naslednji dan sem se morala pred vsem razredom tovarišici opravičiti.«

Šolsko leto so popestrili izleti: »Četrtri razred je imel izlet v Škocjanske jame. Vodič je ujel kačo in pokazal, kako jo je treba ujeti, potem pa razložil vse o kači. Prenočili smo na seniku. Učenci smo se slekli in ponoči so neki deklici skrili oblekico. Vse seno je bilo treba zjutraj premetati, da smo jo našli. Šli smo tudi v Tamar, na ogled igrice Kresniček v Kranjsko Goro, na Bled, v Opatijo, na Reko in v Trsat. Izlet v Trsat je bil namenjen starejšim, z mlajšimi so šli starši. Na vlaku Koper–Divača je vstopila gospa s celim jerbasom češenj. Otroci smo jo poželjivo gledali in dala nam jih je toliko, da smo se jih do sitega najedli. Nekateri so celo bruhal. Ogladali smo si pristanišče in eden od vrstnikov je ostal na ladji, ki je nato odplula, tako da so ga morali pripeljati nazaj.«

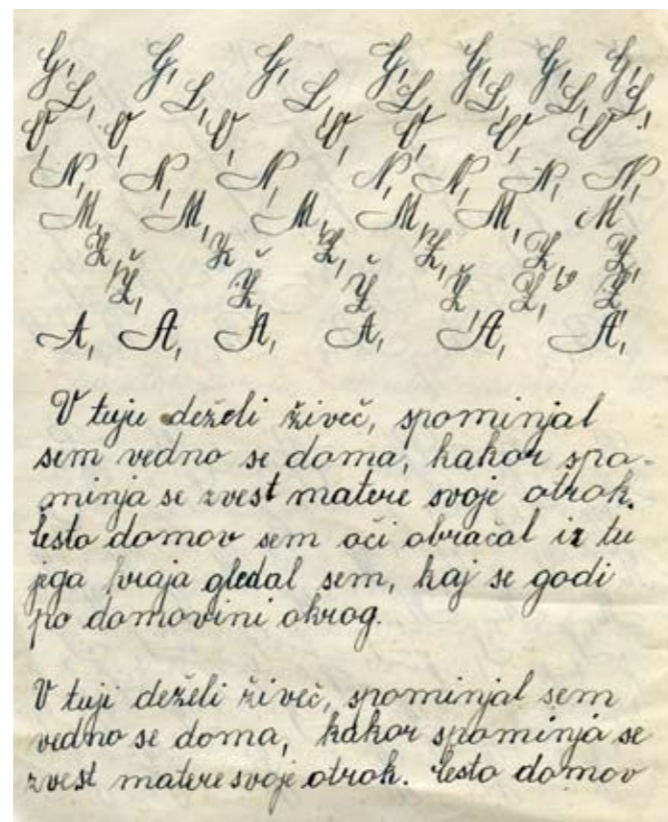

Šolarji na poti iz Tamarja, 60. leta 20. stoletja (last Emilije Makovec)

Danica je hodila štiri leta v osnovno šolo v Ratečah, potem pa štiri leta v nižjo gimnazijo v Kranjsko Goro. Po vojni je bila v Ratečah Državna osnovna šola Rateče - Planica. V šolo je vstopila leta 1951, leta 1954 je zaključila 4. razred in nadaljevala v Kranjski Gori. Konec 4. razreda so imeli izpit (so moral izkazati svoje znanje), da so lahko šli naprej v višje razrede. Ocene so bile že od ena do pet. Spominja se leposlovja. Črke je bilo treba pisati tako, da je bila navzgor povlečena črta tenka, navzdol pa debela. Zaradi »tinte« so imeli vse roke popackane, črne.

Šolsko spričevalo iz leta 1950 (last družine Oswald)

Lepopis Emila Žerjava (last družine Žerjav)

Z odhodom v kranjskogorsko šolo sta se vedno oblikovala dva tabora: vozači in Kranjskogorci. Vedno so jih razdelili na dva razreda, tako da niso bili vsi Ratečani skupaj. Ratečane so imenovali Bokši, Kranjskogorce pa Borovci. Bokši zato, ker so bili pod Avstro-Ogrsko. Ratečanom so radi rekli tudi Ogri. Bokši je bila poniževalnica in je pomenila kozli. Med sabo so se zmerjali: Korenci, Borovci so čudni ljudje, so planine predal za en masel soli.

SPOMINI MILENE (EMILIJE) MAKOVEC, učiteljice v Ratečah in Kranjski Gori

Iz Javorniškega Rovta sem v šolskem letu 1961/62 prišla v službo v Rateče. Sprejela me je Mija Črne. Ravno takrat je bil izveden v Kranjski Gori prehod na osemletno šolanje. Šola v Ratečah je delovala kot oddelek OŠ Kranjska Gora. Učilnica je bila prostor v današnjem vrtcu. Imeli smo peskovnik in flanelograf. Na steni ob vratih je bil prostor za izdelke učencev. Druga učilnica se je do prihoda še ene učiteljice, Pavle Maršič, uporabljala za rekreacijo. Istočasno je bilo ukinjeno brezplačno stanovanje in drva za učitelja. V šolski stavbi sta bili dve učiteljski stanovanji. Imeli sva svojo kuhinjo in sobico ter skupne sanitarije, hodnik, podstrešje in klet.

Na podeželski šoli je bil učitelj del kraja. Ko sem začela učiti v 2. in 3. razredu, je bilo veliko ponavljavcev. Tisti, ki so izdelali, so odšli v Kranjsko Goro.

Poučevala sem dopoldan in popoldan. Delovni čas je bil prekinjen od 11.30 do 13.00. Spominjam se, da je v šolo udarila strela, ki je poškodovala dimnik in odkril se je del strehe.

Organizacija pouka:

Brezčrtni zvezki so bili oštevilčeni. Imeti so morali rob in podložko s črtami.

V 1. razredu smo imeli uvajalno obdobje toliko časa, da so učenci pravilno izgovarjali glasove in da je bila roka gibčna. Takrat so otroci vstopili direktno v šolo. V Ratečah ni bilo male šole niti vrtca. Snov smo obravnavali po učnih enotah: šola, dom, okolica, letni časi, gozd, polje, prazniki, prireditve, proslave. Vse to se je prepletalo pri vseh predmetih: SLO (slovenščini), MAT (matematiki), SND (spoznavanju narave in družbe), likovni, glasbeni, telesni vzgoji. V pouk sem vključevala mladinski tisk in šolsko knjižnico.

V 3. razredu smo obravnavali naš kraj in okolico (kmetijstvo, turizem, železarstvo, gozdarstvo, gostinstvo, mejne prehode, vojašnice, policijo, pošto, meteorološko postajo, učenci so risali tloris, obravnavali smo promet). Pri SND pa naše telo, prvo pomoč. Pri SLO narek, obnove, ločila. Pri MAT smo merili maso, obravnavali tekočine, dolžino, čas, rimske številke, obseg, števila do 1000. Šolarji so morali obvladati računske operacije: ustno in pisno seštevanje, deljenje, množenje, dele celote, like, telesa, tekstne naloge, medsebojne odnose.

Imeli smo naslednje učbenike in učne pripomočke: Veselo popotovanje (turški vpadi) – zgodovinska, geografska čitanka, Človekovo telo in živali, računico, držalo, pero, pivnik. Kreda za tablo se je lomila od kepe. Pri telovadbi smo se šli igre s petjem in kola, štafetne igre. Veliko je bilo združenih ur telovadbe, glasbe in SND-ja.

Za praznike smo pripravljali in prirejali proslave.

Prazniki, za katere smo pripravile proslave in dogodke, so bili: pionirski dan (29. september), dan mrtvih, dan republike, dan JLA, novo leto, dan žena, 27. april – ustanovitev OF, praznik dela, 25. maj (Titova štafeta; dan mladosti, kurirčkova pošta).

Naročeni smo bili na mladinski tisk: Ciciban, Čebelica, Pionir, Kurirček, Pionirski list.

V okviru pouka sem organizirala različne ogledе: obisk pošte, policijske postaje, železniške postaje, kmetije, vojašnice, trgovine, travnika, gozda, polja, pašnika, meteorološke postaje.

Malice smo dobili »na učenca«: marmelada, ameriški sir, umetno mleko. Del vrta so obdelovali otroci, pridelki z grede in vrta pa so bili najini. S hišnico sva kuhali marmelade in kompote.

Veliko smo imeli bolezni, še posebej škrlatinke. Nekateri otroci so veliko manjkali.

Leta 1966 sem dobila odpoved in 1966/67 začela poučevati v Kranjski Gori. Prvič sem učila tudi učence iz Rateč (1969/70). Imela sem krožek ročna dela. Spričevalo je bilo letno in polletno. Imeli smo izlete: Javorniški Rovt, Begunje, Vrba, Bled, Tamar, Peričnik, Trenta.

ZGODBA ŽVERCOVE MINKE (Mince Oman, roj. 1932)

Moje otroštvo

Po prvi svetovni vojni, ko je bila leta 1920 vzpostavljena meja, so štiri rateške kmetije ostale na italijanski strani. To so bile naša Žvercova (Omanovi), Jalenova, Bocanova in Pri Meri (s priimkom Fajdiga). Več Ratečanov pa je postalo dvolastnikov, saj so imeli posest na obeh straneh meje. Pri Žvercu je bilo sedem otrok. Najstarejši je bil rojen leta 1925. Ko je bil najmlajši star samo štiri mesece, nam je mama leta 1944 umrla. Bili smo brez vode in elektrike. V hlevu smo imeli 13 glav goveje živine, 40 ovc in dva prašiča. Prve tri razrede šole sem naredila v Ratečah in živela pri stari mami, Čarejevi. V Planici smo šolarji leta 1938 čakali kralja Petra, ki je bil takrat star 21 let.

Mladenka Minca
(last Mince Oman)

1/ moje otroštvo, je bilo nas
7 otrok brez mame
vode, elektrike, v hlevu
13 živine, 40 ovc, ~~2~~
~~2~~ prve 3 razrede šole
sem naredila v Ratečah
pri stari mami, v Planici
1938 smo šolarji čakali
Kralja Petra ki je bil
star 21 let,
1944 me je tati domov vrzel

Minca je nekaj svojih spominov zapisala tudi sama
(last GM)

Takrat smo pokosili veliko trave. Tati je kosil, otroci smo pa z grabljami trosili travo, da se je sušila. Tudi živino smo pasli, in to kar bos. Bosi smo šli tudi v šolo. Tati je pozimi za nas cokle naredil sam. Oblečeni smo bili skromno in v zakrpanih oblekah ter hlačah, katerih je bila flika pri fliki. Šivilja nam je sešila najnujnejše. Plašče iz lodna smo imeli le za v cerkev. Teta Mina nam je štrikala. Birmanska botra mi je kupila temnomodro obleko. Brat Tonček pa je pri štirih letih dobil bel rekelc z velikim knofom. Takrat sem dobila tudi čevlje, a precej prevelike (št. 39), da bi jih lahko

nosila več let. Do svečnice sem morala hoditi v nizkih čevljih pet kilometrov do šole in toliko tudi nazaj. Šele Jurčelnovi so nam kasneje dali »grifarje« (okovane čevlje). Igrač nismo imeli. Le enkrat nam je tatijev bratranec iz Ljubljane prinesel krasno punčko, ki je imela »bjondaste« lase in modro obleko, a smo jo smeli le od daleč gledati.

Rženega kruha nam ni manjkalo, kakor tudi ne mleka, polente, krompirja in ješprenja. Tati je izdeloval sir v 70-litrskem kotlu in tudi nas naučil. Mleko smo prodajali železničarjem na bližnji železniški postaji. Imeli smo eno njivo zelja in repe, dve njivi krompirja, dve njivi rži, njivo ovs in njivo ječmena. Pridelali smo tudi pšenico in bob. Zelje in repo smo za zimo narezali v 60-litrške škafe. Tati je včasih zaklal ovco. Cel teden smo jo jedli v župi. Ko je zaklal prašiča, smo delali tudi krvavice. Notri je dal kri, pol ješprenja, pol »rajža«, meliso, meto, na »zasiki« popraženo čebulo, poper in sol. S tem je napolnil svinjsko črevo. Delal je take velike krvavice, ki smo jih jedli zraven krompirja. Ker ni bilo nič denarja, smo navadno vsak dan jedli ješprenj, zvečer pa »čompe« v oblicah ali pa koruzni sok z mlekom.

Pred 80 leti, ko še ni bilo »žajfe« in niti vode pri hiši, jo je tati z volom v sodu vozil domov. S sestro (jaz sem bila stara 11, sestra Lena pa 15 let) sva rjuhe prali v potoku. S kamni obtežene sva jih pustili v njem čez noč, zjutraj pa sva jih v škafu prinesli domov in jih posušili kar na travi. To so bile ta trde lanene rjuhe. Lan smo sejali doma, Čarajeva teta ga je na kolovratu spredla. Ovce smo strigili, potem je žlahta vso volno skupaj dala, da so jo v Ratečah spredli in kasneje nosili v Begunje. S sestro Leno sva sami z volom vozili žito v mlin v Žabnice. Zjutraj sva se odpravili, ob štirih popoldan pa prišli nazaj. Tati nama je dal kovanec, da sva si ob povratku na Trbižu kupili čokolado. Ker smo imeli tri njive žita, smo kruh pekli sami. Teta iz Rateč nam je spekla ržen, za praznike pa bel kruh. Za peko v peči je za ržen kruh porabila štiri bremena (naročja) drv, za belega pa tri. Za kuho in peko so rabili kar ta živinsko rdečo sol, ki so jo morali prej oprati.

Ko sem se ženila, nas je v hiši pri Žvercu živelo že 14 v štirih sobah in v črni kuhinji. Fajn smo se imeli. Spominjam se, da nam je očetov bratranec, ki je bil tišler, naredil »gartelj« – veliko posteljo z ograjo, v kateri smo spali štirje. V posteljah smo imeli žaklje z rženo slamo, kovtri so bili pa iz volnene preje. Kasneje so bratje in sestre šli po svoje. En brat je šel k Čarej, dva sta živela v bloku v Beli Peči, sestra Tončka je ostala pri hiši, s sestro Leno pa sva bili v hiši, ki jo je oče kupil od fabrike in sva jo dobili vsaka pol. Prvotno je bila lesena, potem smo pa nekaj še dozidali, ko sva imeli svoji družini. Tudi sama sem delala 15 let kot čistilka v tovarni verig v Beli Peči, še prej pa v hotelu na Trbižu. Lep denar je bil tudi, ko smo šli na postajo na Trbiž sneg kidat. Eno leto nas je metalo sneg kar pet Žvercovih. Še leta 1975 sem z Ratečani hodila na Trbiž sneg metat. Drugi so šli k Florjan na šabeso, mi smo pa raje zunaj pred gostilno sedeli in jedli malico, da ne bi zapravljali.

Rada sem plesala in obiskovala zabave v Ratečah. Še pred 20 leti sem prepevala v rateški noši, ena pa je igrala na citre. Mož Italijan mi je uničil 20 let življenja. Delal je v tovarni, pa »holcval«, pa lenaril. Rodili so se nama trije otroci, sinova Ado in Aldo ter hči Anita. Hotela sem jo poimenovati Ana, pa mi ni pustil. Ena prijateljica mi je rekla: Tebi je lahko, ko si omožena. Jaz sem bila kar tiho. Potem ko se je pa sama omožila, je pa moji sestri rekla, da je njej lahko, ker še ni omožena. Ena 70-letna Ratečanka mi je pa rekla, če nimaš dela, skrbi, težav, se moraš kar omožiti, pa boš imela vse.

V Planici sem videla Tita s spremstvom. V Pordenonu sem pa leta 1991 videla papeža. Podarili smo mu »šenk« od tovarne. Bili smo v prvi vrsti pri cesti. Leta 1988 smo šli za tri dni na Dunaj. Je pripeljal na Trbiž iz Avstrije dvonadstropni avtobus, ki nam ga je plačal inž. Melzi. Tam nas je čakal vodja in nam v treh dneh razkazal ves Dunaj, videli smo tudi reko Donavo, ki je dolga 300 kilometrov. Štiri leta zapored sem bila s sestrično v Rovinju na desetdnevnem dopustu, šest let pa sem s trbiškimi penzionisti hodila v Rimini. Sedaj pa imam dieto in se moram zato doma držati in gledam televizijo, poslušam voščila na radiu. Vsa dela še postorim sama. Sem čisto pripravljena za v bolnico. Hčerka dela na Višarjah. Gre zjutraj in pride pozno zvečer. Zdaj samo še brat Lojz (letnik 1933) stanuje v bloku. Ker je pred kratkim šla v dom moja sestra Mina, ostajam po cele dneve sama v hiši. Zakurim šele ob 11. uri, da prihranim, ker sem tako navajena in ne zato, ker ne bi imela drv. Naš tati je zmerom rekel, da ni tako majhnega »penziona«, da ne bi preživel, in ne tako velikega, da ga ne bi mogel zapraviti. Imam »penzija« od fabrike pa 300 evrov po možu. A računi na položnicah so visoki.

*Omanova družina v hiši pri Žverc konec 19. stoletja. Hčere predejo, sinova pa počivata po furngi lesa.
(last Jerce Oman)*